

REFLEXIONS SOBRE ASPECTES PRÀCTICS
DE LA TRADUCCIÓ

JORDI ARBONÈS

A manera de justificació

L'any 1990, el professor Francesc Parcerisas em va invitar a fer un seminari sobre la traducció a l'Escola Universitària de Traductors i Intèrprets, de la Universitat Autònoma, que consistia a estudiar les dificultats que podien presentar quatre o cinc llibres (ja traduïts per mi) quant a l'estil, el llenguatge, la forma etc. Per tal com jo no sóc un teòric de la traducció, les *classes*, doncs, se centrarien en els aspectes pràctics, abonats per la llarga experiència pròpia en aquesta aventura apassionant que és l'art de la traducció.

Posteriorment, també a instàncies del professor Parcerisas, vaig anar madurant la idea d'escriure un llibret, tot seguint una mica l'orientació d'aquelles classes; Parcerisas creia que el text, centrat en la part pràctica, podria ser com una mena de manual complementari d'altres treballs més teòrics ja existents, sortits de la ploma de vertaders professors de la matèria. El que segueix és un resum dels apunts que he anat prenent a mesura que reflexionava sobre les dificultats que se solen presentar quan un comença de fer

els primers passos en aquest terreny tan accidentat i ple de paranys com és el camp de la traducció.

Conceptes generals

Al marge dels estudis que el futur traductor pugui tenir, o pugui fer, sobre aquesta disciplina, considero que és molt important que posseeixi un gran bagatge de lectures de tota mena, des de les novel·les de gènere fins a la més alta literatura. Segurament l'ajudarà, també, tenir coneixements de filosofia i psicologia, encara que només siguin rudimentaris, juntament amb d'altres matèries científiques. No cal dir que això potser és més vàlid per als autodidactes, per tal com, els qui han seguit una carrera universitària ja tenen aquests coneixements. Tanmateix, el cabal de lectures li proporcionaran un ampli vocabulari, coneixement d'estils, formes d'expressió etc., que ja compten amb l'aval de les plomes més acreditades de la literatura universal. Aquests coneixements s'aniran enriquint amb l'estudi de l'idioma propi, fet a fons i amb amor més que, potser, amb l'afany de dominar-ne les regles gramaticals —que cal conèixer, no hi ha dubte, però sense deixar-se encotillar—, ja que em fa l'efecte que, les regles, cal tenir-les assimilades de la mateixa manera que el compositor de música o el pintor té incorporades les tècniques de la seva disciplina. El que convé és conèixer la *llengua*, els diversos matisos, els nivells de llenguatge, el lèxic, la parla col·loquial... D'aquí que sigui imprescindible de llegir els clàssics de la nostra literatura, els poetes, els novel·listes, els narradors.

En aquest sentit, la gent de la meva generació, els nascuts abans de la Guerra Civil, es van haver de formar en una llengua forastera, en la qual van haver de fer també les seves lectures, com va ser el meu cas: l'ensenyament que vaig rebre a l'escola primària va ser en aquesta llengua. Sols molt després, un bon dia em vaig adonar que enraonava en un idioma que m'era desconegut, quant a la gramàtica, com el francès o l'anglès; un idioma que no llegia i en el qual tampoc no escrivia. El xoc va ser terrible! Em vaig sentir mu-

tilat. A la meva generació li havien fet una lobectomia: ens havien privat de l'òrgan d'expressió en la pròpia llengua. Aleshores va caldre posar-se a recuperar el temps perdut —o hauria de dir *robat?*—, a marxar forçades. Calia avesar-se a llegir en català i aprendre a escriure'l. Però també calia llegir tot allò que conforma la nostra literatura. Quant a les novel·les de *lladres i serenos*, de *cowboys* i d'aventures, en general escrites originalment en llengües estrangeres, no les podia llegir en català per tal com, tret de comptades excepcions, no les teníem traduïdes a la nostra llengua. Aquest buit, doncs, calia omplir-lo d'alguna manera i, si no les podia llegir en català, tampoc no les llegiria en castellà. Em vaig fer el propòsit de no llegir mai més cap mena de literatura en aquesta llengua imposada a la força al nostre poble. I això ho vaig fer durant molts anys, en els quals només llegia en català i anglès. Llavors vaig descobrir que la traducció era un bon mitjà per a fer exercicis d'escriptura en la pròpia llengua, la qual cosa em va dur a l'aprofundiment de l'estudi de l'anglès, que només havia estudiat pel meu compte.

Així em vaig adonar que la traducció d'obres teatrals constituïa una forma pràctica d'aprenentatge de totes dues llengües. Els diàlegs solen reflectir la parla col·loquial i, per tant, constitueixen un mitjà excel·lent per a comparar la riquesa o la pobresa del nostre lèxic amb les de la llengua estrangera. Així ho vaig poder comprovar quan, l'any 1953 o 1954, Ricard Salvat va posar en escena, a la Penya Cultural Barcelonesa, una traducció d'una obreta en un acte de Richard Hughes, *L'home que va néixer per morir penjat*, que jo havia traduït i que s'ha perdut per sempre. I, molts anys després, i a Buenos Aires, vaig tenir l'ocasió d'intensificar aquesta pràctica durant la posada en escena, al Casal de Catalunya, d'una sèrie d'obres que vaig traduir, com, per exemple, *Del pont estant*, d'Arthur Miller, *La gata damunt la teulada* i *Un tramvia anomenat Desig*, de Tennessee Williams. L'experiència fou formidable, car tenia ocasió d'assistir als assaigs i veure com *sonaven* aquells diàlegs escrits, quan els deien els actors damunt l'escenari. Això permetia de fer correccions sobre la marxa, llimar les frases massa aspres o enrevessades per a ser pronunciades amb naturalitat du-

rant l'actuació, polir certs passatges o canviar mots que resultaven massa *cultes* etc.

Un cop un creu que ja posseeix un bagatge considerable per a dedicar-se a la traducció, és possible que se li plantegi el problema de saber si es podrà guanyar la vida en aquest camp. Si és així, cal que tingui en compte que resulta molt difícil viure d'aquesta feina. En general, les editorials no tenen traductors de plantilla, sinó que són persones que treballen *free lance*; no poden assegurar continuïtat, perquè els seus plans de producció depenen de molts imponderables (compra de drets, estudis de mercat, els informes dels lectors d'originals etc.), i no es poden comprometre amb el traductor. Per tant, un es pot trobar que, en un moment determinat, no tingui cap encàrrec i, en un altre, dues o tres editorials li ofereixin un llibre alhora. De més a més, en un país petit com el nostre, amb un nombre de lectors en la pròpia llengua molt reduït, on els tiratges són molt minsos i la pressió de les editorials en llengua castellana és molt intensa, tant sobre els llibreters com sobre els agents literaris, arriba un moment que els editors catalans no poden competir en el camp de les traduccions i, aleshores, tallen per on menys mal fa: abans de deixar de publicar autors del país, limiten o eliminen les obres traduïdes. Sabem que la lectura de llibres va de baixa a tot el món, però també és cert que en altres cultures encara hi ha un públic lector de novel·la de gènere, com podrien ser-ho la ciència-ficció, la novel·la rosa i, en un mot, el *best-seller* (i no esmento la novel·la *negra* o policíaca, perquè a casa nostra avui dia comptem amb una colla d'addictes). Això, naturalment, va lligat al fet que encara no llegim habitualment diaris en català, ni revistes... I, si anem al cas, tampoc no s'usa la llengua en la vida quotidiana tal com caldria: quantes emissores de ràdio tenim que no més parlin la nostra llengua; i canals de televisió, i pel·lícules doblades o subretolades en català? Aquests mals, és clar, tenen com a causa el fet que som una nació sense estat, en la qual els ciutadans han de resistir l'embat d'una altra llengua i una altra cultura més poderoses, pel fet de comptar amb tots els ressorts d'un estat que les afavoreix, en detriment de les *altres*, o sigui les *nostres*.

D'aquí que, davant aquesta inseguretats, sigui molt difícil que

els traductors es professionalitzin a casa nostra. De manera que aquesta sol ser una feina d'aficionats, d'erudits o d'escriptors que es prenen la traducció com un complement d'altres treballs més ben remunerats. L'altra sortida, com s'esdevé també en molts altres camps, està a passar-se al castellà. Ho fan els periodistes, els actors, els locutors... Tanmateix, jo crec que el traductor ha de traduir a la llengua materna, sobretot quan es tracta d'obres de grans autors. En el cas dels *best-sellers*, aquest problema no és tan greu, ja que aquests són llibres escrits en un llenguatge molt directe, sense gaires floritures estilístiques. En resum, doncs, podem dir que cal tenir una forta vocació per a dedicar-se a la traducció literària... en llengua catalana!

A part aquests aspectes, més o menys crematístics, n'hi ha un altre de més relacionat amb la feina de traduir en si. Considero que el traductor ha de ser una persona amb una voluntat a prova de bomba. Cal ser, així mateix, pacient, meticulós, amant de la soledat, disciplinat i ha de tenir esperit de sacrifici. I això no és mera retòrica. Traduir un llibre exigeix moltes hores de feina callada, silenciosa, de gran concentració, durant les quals el traductor estableix un diàleg íntim i directe amb l'autor.

De més a més, cal fer un estudi previ de l'obra a traduir, és a dir, una lectura acurada, en cerca de les dificultats que pugui presentar en el terreny del lèxic, de l'estil, de la forma, de la sintaxi etc. A la meua manera de veure, també cal conèixer l'autor, així que, a més de fullejar-ne alguna biografia, convé llegir altres obres seves i estudis crítics, si és possible. No cal dir que aquests passos tenen més importància quan es tracta d'un autor consagrat pels seus mèrits i, més encara, quan és un escriptor del segle passat, possem per cas, ja que aleshores tindrem la dificultat addicional dels arcaïsmes, de les variacions semàntiques dels mots arran del pas dels anys, de vigilar de no cometre anacronisme, de bregar amb una sintaxi envitricollada, amb llargues frases i expressions que poden resultar difícils de traslladar a la llengua d'una altra època i d'una altra cultura.

Respecte al temps que cal dedicar diàriament a la feina de traduir, em fa l'efecte que depèn molt de la capacitat i la resistència

de cada persona. És un treball que reclama molta concentració, com ja he dit, i, per tant, resulta força fatigós; però, d'altra banda, també és una feina engrescadora i això fa que moltes vegades el temps passi volant i ni te n'adonis. En canvi, quan sorgeixen dificultats de manera seguida, la fatiga pot arribar a ser immensa. En alguns casos, és bo deixar-ho córrer, anar a escampar una mica la boira, i no és gens estrany que, tot d'una, et vingui al cap la solució quan menys hi penses. Segurament que el subconscient, en aquests moments, treballa pel seu compte, sense que en tinguem esment.

Arribats aquí, he de dir, com molts ja sabeu, que la feina no és ben pagada. Quan l'editor fixa una tarifa, en general, no les té en compte totes aquestes coses. El preu és a tant per full de dos mil cent espais, tant se val que el traductor per omplir aquest full hi hagi de passar un quart, mitja hora o una hora i mitja. En algun moment s'ha parlat de la necessitat que el traductor tingui un percentatge sobre l'obra traduïda, com el té un autor d'un llibre original, i en alguns casos, al contracte, l'editor ja ho fa constar, això, però resulta que el pagament inicial difícilment és mai superat per l'import que pugui correspondre d'acord amb la venda d'exemplars.

Per això considero que aquesta feina no s'ha d'encarar amb el propòsit de guanyar-s'hi la vida. Tampoc no s'ha d'acceptar la imposició de terminis que obliguin a córrer. La pressa és el pitjor enemic del traductor. Malgrat que paguin a tant el full, un no ha de pensar mai que treballa a preu fet i ha de dedicar el temps que calgui a traduir una frase o un paràgraf complicat. Si un editor m'ha demanat de traduir un llibre de quatre-centes pàgines en deu dies, no ho he acceptat mai, ni encara que sigui repartint l'original entre dos o més traductors: es corre el risc de fer un nyap i, per tant, de crear-se una reputació de mal traductor. I això és el pitjor que ens pot passar. No hi ha dubte que l'experiència i el prestigi que un s'hagi pogut guanyar, amb el pas dels anys, és el valor més preuat que podem tenir.

És evident que amb els anys un va adquirint experiència i va trobant el seu ritme de treball, però cal tenir present que cada lli-

bre ofereix problemes nous. Malgrat els anys que fa que em dedico a la traducció, quan n'he d'encetar una de nova, sempre em sento com la primera vegada, amb els mateixos temors i els mateixos dubtes. És clar que la veterania m'ajudarà a resoldre els problemes més de pressa, potser, però això no ha de fer-me oblidar que la meua responsabilitat davant el nou text és la mateixa de sempre; que hi he d'abocar el mateix amor que he dipositat en les obres anteriorment traduïdes; que el lector mereix el mateix respecte de sempre... I això és vàlid tant per a obres literàries importants, com per a una novel·la de lladres i serenos.

I si bé això es pot considerar com una actitud de *professional* (i alguna vegada he llegit que em penjaven aquesta etiqueta, en el sentit de menysvalorar la meua feina davant l'escriptor que també es dedica a la traducció, com si aquest fos més *artista*), jo no m'hi he considerat mai, un professional. Sempre m'he sentit com un principiant, en aquest *métier*. No posseeixo una preparació universitària, ni coneixements teòrics sobre la matèria, ni cap títol que m'acrediti com a tal. Això no vol dir, però, que no em consideri tan *artista* com l'escriptor que fa traduccions. La traducció és un art, com ho és la literatura de creació, i cal tenir ben present que el traductor ha de ser, també, *escriptor*, altrament mal podrà ser traductor.

Quant a l'autoria, en general, els editors la respecten, però es reserven el dret de poder realitzar, diguem, vint-i-cinc edicions d'un títol determinat, amb un mínim de mil exemplars i un màxim de deu mil, per a cadascuna d'elles, i això en un lapse de quinze anys! O sigui que difícilment un traductor podrà disposar mai de la seva traducció, ja que el vertader propietari n'és l'editor, a partir del moment que un signa el contracte. Un altre aspecte que vull comentar és que el traductor no sempre té la possibilitat de triar l'obra a traduir. En general, és l'editor qui li ofereix el llibre.

A causa de la persecució de què era objecte el nostre idioma, al marge de les prohibicions que pesaven sobre determinats títols, a l'hora de començar a traduir, vaig considerar que aquella feina havia de servir també per a consolidar la llengua, tan amenaçada, atacada, vilipendiada, que pretenien de corrompre i d'eliminar, mit-

jançant la imposició de l'altra. De manera que, en aquells moments, calia mantenir-se escrupolosament fidel a les normes fabrianes. Amb això no vull pas dir que ara no hagi de ser així, però, tot i que no tenim encara una *normalització* total en l'ús del català, i que continuem vivint amb la llengua en perill, crec que podem ser més flexibles que no ho érem aleshores, sense caure, però, en algunes aberracions que s'han fet patents amb la creació del català *light*, per exemple, o al País Valencià, amb la declaració que la llengua valenciana era una altra llengua diferent de la catalana.

Perquè és palès que la tasca que fan els escriptors i els traductors, en el terreny de la llengua, és d'enriquiment, de flexibilització, de creació de llenguatge. En el cas del traductor, moltes vegades això ens és imposat pel text original, d'una manera quasi obligada. I només cal citar com a exemple l'*Ulisses* de James Joyce, traduït per Joaquim Mallafré. El traductor mateix assenyalava, en un article aparegut a «Serra d'Or», que havia hagut de recórrer, a part dels diccionaris generals i les enciclopèdies de l'idioma original, i altres llibres de crítica, d'anàlisi, guies de lectura etc., als diccionaris de Fabra, d'Alcover-Moll, de sinònims, d'argot, mèdics, de la construcció, als llibres sobre ocells de la *GEC* etc.

D'aquí la gran responsabilitat que pesa damunt les espatlles del traductor pel que fa a la llengua. Tot i que hi ha qui diu que la traducció en català no ha assolit mai nivells gaire elevats (en un article de l'«Avui», del 18 d'octubre de 1987, Quim Monzó hi deia que «el mite que la traducció en català és gairebé perfecta se n'ha anat en orris», i Jem Cabanes subratllava que ni ara ni abans, «la qualitat de les traduccions no ha estat mai espantosa»), jo crec que, en general, hem estat afortunats en haver tingut traductors com Josep Carner, Josep M. de Sagarra, Carles Riba, Josep Lleonart, Andreu Nin, Cèsar August Jordana, Joan Oliver, Rafael Tassis, B. Vallespinosa, per no esmentar els traductors dels clàssics grecs i llatins. Penso que, si bé fóra absurd dir que aquests escriptors i poetes, posats a fer de traductors, van crear una *escola*, a cap aspirant de traductor no li farà cap mal de llegir-se algunes obres cabdals de la literatura universal anostrades per aquestes plomes prestigioses, a les quals podríem afegir les d'uns quants més

que els van seguir per aquest camí tan pedregós de la traducció, un cop acabada la guerra.

Crec que ha estat en els darrers anys quan la traducció en català ha sofert una degradació, arran, d'una banda, de la falta d'escrúpols d'alguns editors que, acuitats per la necessitat de treure novetats, han tirat mà del recurs de dividir els llibres entre diversos traductors, i, de l'altra, de la falta de rigor i d'exigència a l'hora de seleccionar els traductors. I així hem arribat al punt que difícilment llegirem cap recensió d'obres traduïdes en la qual es faci una valoració crítica de la traducció, la qual cosa resulta sospitosa i podria fer suposar que hi ha un acord entre la direcció de les publicacions i els editors.

Posant les mans a la feina

I entrant més directament en la qüestió de la pràctica de la traducció, podríem dir que, al començament, una vegada tens el llibre i, després de llegir-lo i estudiar-lo, un es disposa a encetar la traducció, es troba que no sap si fer-la directament a màquina o què. En el meu cas, durant molt de temps, a la primeria les escrivia a mà, o sigui que en feia com una mena d'esborrany. Després, un cop acabada, la llegia de dalt a baix, tot fent-hi les correccions que calgués. Tot seguit la picava a màquina i, mentre ho feia, anava corregint encara. En acabar de passar-la a màquina, tornava a llegir-la i corregir-la.

Més endavant, quan ja anava una mica més segur, vaig decidir d'escriure-la directament a màquina, anant ben a poc a poc, pensant i donant voltes a la frase, abans de picar-la, per evitar que no quedessin gaires paraules o frases tapades amb les famoses ics.

Quan, darrerament, les editorials han començat a exigir la presentació amb disquet informàtic, i no he tingut més remei que entrar en el món de la cibernetica, no sabeu com he lamentat no haver tingut un ordinador a mà trenta-cinc anys enrere! He de confessar que, de primer, se'm feia un castell, d'aprendre a fer anar un ordinador, però, una vegada ficat en aquest món, considero que

és meravellós treballar amb una màquina d'aquestes. No hi ha dubte que la feina perd una mica aquella cosa romàntica que tenia quan calia fer-la amb la màquina d'escriure, però suposo que una cosa semblant devia passar quan va caldre substituir la ploma per la Underwood o l'Olivetti. És el que passa quan un veu la redacció d'un diari, amb un ordinador a cada escriptori, i recorda les redaccions que sortien a les pel·lícules dels anys trenta, amb aquells periodistes que, voltats de fum, amb la punta d'un cigarret a la comissura dels llavis, i el barret tirat enrere, teclejaven a cor què vols la notícia que mancava per a tancar l'edició i engegar les rotatives. Tanmateix, quan comproves els avantatges que et brinda un processador de textos, en aquesta àrdua tasca de traduir, penses que el canvi valia la pena.

Quan ja tenim resolt l'aspecte *mecànic* de la feina, convé posar els cinc sentits en l'estudi de text original. Fer una anàlisi de cadascun dels aspectes que caldrà tenir en compte, tot cenyint-nos a una novel·la determinada, no tindria gaire sentit, ja que cada llibre en presentarà de distinta mena, i per tal com els problemes o dificultats són poc codificables, considero que és inútil de pretendre d'establir normes o fórmules, que, posteriorment, seria difícil de tornar-les a aplicar.

En general, doncs, cal que el traductor es posi, com si diguéssim, al servei de l'autor, tot procurant de no esmenar-li la plana i de mantenir la màxima fidelitat al seu text. Amb tot, hi ha matisos de llenguatge que es fa molt difícil, si no impossible, de traslladar-los a un altre idioma, i que, per tant, es perden pel camí. L'art, en aquests casos, està a cercar equivalències en la llengua pròpia que puguin suggerir o causar una impressió en el lector català semblant a la que experimenta el lector de l'idioma original.

En aquest sentit, cal, doncs, que cada traductor vagi capitalitzant els errors i els encerts, per tenir-los en compte en cada ocasió que es plantegi un problema de característiques *semblants*, bé que no *idèntiques*.

Un dels primers obstacles que sorgeixen quan un comença la traducció o es prepara per a fer-ho, i no se'n té pràctica, és el de decidir fins a quin punt és lícit d'allunyar-se d'un transvasament

més o menys literal. Fins i tot quan hem de traduir de llengües més properes a la nostra, cal modificar la sintaxi, allargar la frase, cercar un mot que no és ben bé l'equivalent exacte de l'original etc. Serà permès d'afegir també un adjectiu que no figura a l'original, perquè quedi més clar el significat de la frase en la llengua d'arribada? No hi ha dubte que aquestes vacil·lacions, a la primeria, es poden alçar al nostre davant com un mur infranquejable. I, per molt que un professor ens hagi parlat del tema, sempre ens assaltaran dubtes que haurem de salvar tots sols, perquè, com deia abans, és pràcticament impossible de codificar totes les variacions que s'aniran presentant i, per consegüent, no podríem establir pas una regla per aplicar-la automàticament i quedar-nos tan tranquils.

Diria que una cosa que hem de tenir clara és que la traducció ha de ser fidel a l'esperit de l'original; que ha d'oferir al lector català les mateixes dificultats que pugui oferir l'original al lector autòcton; que de cap manera no podem modificar l'estil de l'autor (això ho considero fonamental); que ens hem de cenyir al lèxic de l'original, fins allà on sigui possible, sense cercar una literalitat inassolible; que si l'autor utilitza arcaïsmes, nosaltres també hem de mirar de respectar-los, i així successivament.

És possible que això es pugui matisar i que un altre traductor opini de diversa manera (i reconec que és matèria de discussió). I està bé que sigui així. Per això deia que la traducció és un art, i que l'art no pot dur cotilla. Però hem de tenir en compte que aquí es tracta d'una obra que ja existeix, que ha estat pensada i escrita d'una manera determinada, i que nosaltres, els traductors, no som més que un *mitjà* per tal que aquella obra que té una forma definida pugui ser entesa en una llengua altra que l'original, però conservant l'essència i tots aquells elements que fan que sigui com és i no d'una altra manera. En la mesura que el traductor sigui més o menys capaç de cenyir-se a aquesta premissa, reeixirà més o menys a aconseguir el seu propòsit.

Una altra cosa és, en canvi, una *adaptació*. Una obra dramàtica, per exemple, pot presentar unes característiques tals que calgui fer-ne una adaptació, més que no pas una traducció, en el sentit estricte, com és el cas de *Pigmalió*, de Bernard Shaw, i que Joan

Oliver va adaptar a la nostra circumstància, arran de les dificultats que ofereix l'original, per les qüestions lingüístiques. En el meu cas, d'adaptació integral no n'he feta mai cap, si bé m'ha calgut adaptar frases, perquè calia fer un joc de paraules, com als llibres de Gerald Durrell o de Vladimir Nabokov, i fins i tot un llenguatge determinat, com va ser el cas del *nadsat* a *La taronja mecànica*.

L'estudi a fons de l'original, abans de posar fil a l'agulla, ens evitarà moltes marrades i pèrdues de temps quan ens trobarem en plena feina de traducció. En primer terme, una de les coses que cal tenir en compte és l'època en què transcorre l'acció. Això és important per tal d'evitar, com deia abans, caure en anacronismes, sobretot quan ens acarem a un text d'un autor del segle passat o anterior. Convé, doncs, en alguns casos, d'anar prenent nota dels mots que facin referència a vestimenta, estris de treball, armes, carruatges, vaixells, menges etc. Si la novel·la se situa en un temps actual, aquest problema de vocabulari especialitzat també es planteja, sobretot quan apareixen vaixells, submarins, avions i armaments moderns, o bé si hi surt la descripció d'una operació quirúrgica, per exemple, o l'acció es desenvolupa en un ambient del món financer etc. Aleshores, convé anar formant el vocabulari tècnic o especialitzat a mesura que es fa la lectura de la novel·la per primera vegada. Aquesta feina pot resultar feixuga, en alguns casos, ja que encara no tenim diccionaris tècnics o mèdics a l'abast, en llengua catalana. Encara recordo les dificultats que vaig tenir en traduir *Ada o l'ardor*, de Nabokov, per a trobar els noms de les papallones que l'autor —col·leccionista i apassionat estudiós d'aquests lepidòpters— esmenta al llarg del llibre.

Després, tenim també la qüestió del tractament. Traduint de l'anglès, sobretot, aquest problema pot causar bons maldecaps, car, com sabeu, el *you* tant serveix per a dir *tu* com per a dir *vostè* o *vós*. I encara aquests dos pronoms catalans poden resultar força problemàtics. Sabem que hi ha hagut —i encara hi ha— partidaris acèrrims de l'ús del *vós* amb exclusió absoluta del *vostè*, i viceversa. Darrerament sembla que es va imposant el *vostè* i que cada vegada s'empra menys el *vós*. I no m'estranyaria gens que, en una data no gaire llunyana, s'imposi el bandejament del *vós* d'una ma-

nera absoluta, per decisió de les editorials, com ja ha passat amb els *llurs* i els *àdhucs*, amb la qual cosa hem anat perdent formes que feien més ric el nostre idioma i permetien una concisió i una exactitud més grans a l'hora d'escriure, com és el cas del *llur* i *llurs*.

Després vénen els nivells de llenguatge i les variants dialectals. En el segon aspecte, a casa nostra, pel que fa a la llengua escrita, podem dir que comptem amb un idioma força uniforme, de manera que el lector del Principat pot llegir sense cap dificultat un autor de les Illes o del País Valencià, i viceversa. Amb tot, últimament han aparegut editorials que s'estimen més publicar traduccions fetes al valencià, o bé, d'una traducció feta al Principat, en fan una adaptació al *valencià*. No sé si passa això mateix a les Illes.

Cal tenir en compte, però, que en l'àmbit de la llengua castellana les diferències dialectals poden ser molt més grans encara, fins a l'extrem que, els crítics argentins, per exemple, posen el crit al cel quan llegeixen una traducció feta a Madrid que sigui massa *castiza*, com cuiten a remarcar de seguida. D'aquí que, com a reacció, alguns traductors argentins optin per emprar la llengua que es parla a Buenos Aires, amb el *voseo* característic, i que, per altra banda, els espanyols arribin a l'absurd de doblar les pel·lícules argentines a la *llengua del Imperio*. No és estrany, doncs, que, entre unes coses i altres, hagin arribat a establir una llengua neutra que serveixi per al doblatge de pel·lícules en tots els països americans de llengua castellana, al marge del que fan a la *madre patria*.

Amb tot, considero que la llengua que emprem en la traducció ha d'evitar, fins allà on sigui possible, l'ús de dialectalismes massa radicals, car correm el risc de fer aparèixer un pagès del sud dels Estats Units enraonant com un pagès del Priorat. És el que passa quan llegim uns contes de Hemingway traduïts al *porteño* (o sigui, la llengua del ciutadà de la capital argentina) per l'escriptor Ricardo Piglia, en què els gàngsters de *The Killers* semblen bonaerencs i no novaiorquesos. Penso que si aquest conte el tradueix un escriptor madrileny i, imitant Piglia, empra el madrileny *castizo*, també farà que un lector sud-americà tingui la impressió que els personatges són ciutadans de Madrid i no de Nova York. Aquest conte, concretament, el vaig traduir al català. Quina impressió en

traurà un lector valencià o mallorquí? Li farà també l'efecte que els personatges són barcelonins i no novaioquesos? I si l'hagués traduït un valencià, o un illenc, quina impressió ens causaria als barcelonins o catalans del Principat? Fa poc vaig traduir *La perla*, de John Steinbeck, i quina no va ser la meua sorpresa quan l'editorial em va demanar permís per a fer-ne una adaptació al valencià! Em va semblar tan absurd com si una traducció feta a Anglaterra hagués de ser adaptada a l'anglès dels Estats Units!

Cloenda

I, arribats aquí, voldria remarcar que aquestes reflexions no pretenen ser més que unes idees germinals, per tal que, a partir de les inquietuds, les angoixes, els gaudis que les han engendrades, els nostres relleus les puguin desenvolupar i els serveixin per a meditar al seu torn sobre aquest art tan apassionant, tal com deia en començar, que arriba a esdevenir una aventura novella cada vegada que un s'endinsa en un nou text.

LITERATURA INFANTIL I JUVENIL: PARADOXES D'UN GÈNERE CONSIDERAT MENOR

PERE MARTÍ I BERTRAN

Des de fa anys m'ha preocupat que la literatura infantil i juvenil, deixant de banda la polèmica de si és un gènere o no i de si hem d'utilitzar el terme o no, sigui tractada com a literatura menor o que ni tan sols no se la consideri literatura. Qui no ha sentit o llegit alguna vegada: «Ah, també escriu per a nanos?» o «Home, dir-ne crítica, de parlar de llibres per a la mainada!» o altres frases semblants?

Les causes d'aquesta infravaloració són complexes, vénen de lluny i no són pas exclusives de la nostra literatura. Un primer pas per a poder-nos-hi enfrontar amb coneixement de causa, sense deixar-nos emportar per tòpics, passions o desinformació (solen ser a la base del menysteniment) és conèixer-ne els mals com més bé millor, és conèixer-ne els punts febles que fan que en molts casos hi hagi pèrdues de qualitat reals. Una bona manera m'ha semblat que podia ser de recollir exemples de tot allò que no acaba de funcionar en el camp del llibre infantil i juvenil per a poder-ho presentar com a tema de debat.

D'entrada ja se m'han plantejat un parell d'entrebancs: d'una banda, el nombre d'exemples recollit és molt més gros del que em